

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Соціологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №3 «Соціальні інститути»

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. №7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету №6
Протокол від 25.08.2023 р. №7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
Ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології Протокол від 15.08.2023 р. №8

Розробник:

Професор кафедри соціології та психології, доктор соціол. н., професор,
Нечитайло Ірина Сергіївна

Рецензенти:

1. Доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету, к. соціол. н., доцент Борюшкіна О. В.;
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, к. соціол. н., Мороз А. В.

Тема №3. СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ

План лекції

- 3.1. Поняття суспільства як соціальної системи та соціального інституту як підсистеми суспільства.
- 3.2. Базові соціальні інститути.
- 3.3. Загальні принципи функціонування соціальних інститутів.

Рекомендовані літературні джерела

Основні

1. Нечітайло І. С. Соціологія : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, що навчаються за спеціальністю 053 «Психологія» / ХНУВС, [каф. соціології та психології ; авт.-упоряд. І. С. Нечітайло]. Харків, 2021. 116 с.
2. Лукашевич М., Туленков М., Яковенко Ю. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузвих теорій : підручник. Київ : Каравела, 2016. 544 с.
3. Перегуда Є. Соціологія: навчальний посібник. Київ : КНУБА, 2018. 140 с.
4. Соціологія: загальний курс. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/afbm>. Дата звернення: 31.07.2023.
5. Соціологія: теорії середнього рівня. Навчальний посібник / за ред. Ю. Ф. Пачковського. Київ : Каравела, 2020. 356 с.
6. Соціологія: терміни і поняття. Навчальний словник-довідник / за заг. ред. В.М. Пічі [Ю.Ф. Пачковський, О.І. Пташник-Сердюк, С. А. Щудло]. Львів: Нвий світ-2000, 2018. 658 с.
7. Титаренко О. О. Соціологія : навчальний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2020. 210 с.

Допоміжні

8. Беленок О. Еволюція системоутворюючих інститутів українського суспільства (1990–2010). *Українське суспільство. Соціологічний моніторинг*. Київ : ІС НАН України, 2011 (Т. 1). С. 115–124.
9. Історія соціології: навчальний посібник / За ред. І. П. Руценка. Харків : ТОВ «Планета-Прінт», 2017. 442 с.

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

3.1. Поняття суспільства як соціальної системи та соціального інституту як підсистеми суспільства

Упродовж усієї історії соціології одним з найважливіших її питань було питання про те, що являє собою суспільство. Соціологія всіх часів намагалася з'ясувати, яким чином можливе існування суспільства як певної цілісності і якими є механізми соціальної інтеграції, що забезпечують

соціальний порядок усупереч величезному розмаїттю інтересів індивідів і соціальних груп.

Соціологія по-різному тлумачить поняття “суспільство”.

Е. Дюркгейм розглядав суспільство як надіндивідуальну духовну реальність, яка основана на колективних уявленнях.

За М. Вебером, суспільство – це взаємодія людей, яка є продуктом соціальних, тобто орієнтованих на інших людей, дій.

К. Маркс трактував суспільство, як сукупність відносин між людьми, які історично склалися і розвиваються в процесі їх спільної діяльності.

Т. Парсонс визначав суспільство як систему відносин між людьми, основою якої є норми й цінності.

Зрозуміло, що в усіх цих визначеннях так чи інакше відбито підхід до суспільства як до цілісної системи елементів, що знаходяться в стані тісного взаємозв'язку. Такий підхід до суспільства називається системним. Основна задача системного підходу в дослідженнях суспільства полягає в поєднанні різних знань про суспільство в цілісну систему, яка могла б стати загальною теорією суспільства.

Найкрупнішими складовими – підсистемами – суспільства є соціальні інститути. Складовими суспільства також є численні організації, які входять до структури соціальних інститутів і фактично реалізують їх функціонування. Елементами суспільства як соціальної системи є соціальні (взаємодії). Зауважимо, що з точки зору теорії соціальних систем не люди, а саме їх соціальні (взаємо)дії є елементарними складовими суспільства як соціальної системи. Адже людина як така є біологічною істотою, а отже частиною біологічної системи (яка не є соціальною, а представляє частину оточуючого середовища для бідь якої соціальної системи). Істотою соціальною людина стає тільки завдяки тому, що прямо від народження підключається до соціальної системи суспільства через соціальну взаємодію (спочатку з батьками, а потім – з іншими важливими агентами соціалізації). Якщо людина змалечку не буде взаємодіяти з собі подібним, вона ніколи не стане соціальною істотою (приклад – «діти-мауглі»).

Прихильники системного підходу до аналізу суспільства підкреслюють, що на рівні суспільства індивідуальні дії, зв'язки і відносини створюють нову системну якість.

Системна якість — це особливий якісний стан, який не можна розглядати як звичайну суму елементів. Соціальні взаємодії й соціальні відносини набувають надіндивідуального, надособистісного характеру. Таким чином, суспільство — це самостійна субстанція, яка є первинною по відношенню до індивіда. Кожен індивід, народжуючись, включається до певної структури зв'язків і відносин і, таким чином, соціалізується.

Суспільство – це цілісна система, що володіє якостями, які відсутні у включених до нього елементів. Унаслідок своїх інтегральних якостей соціальна система набуває певної самостійності щодо елементів, які її складають, і відносно самостійного способу свого розвитку.

Отже, *суспільство* – це відносно стійка система соціальних зв'язків і відносин, що склалися між людьми в процесі історичного розвитку їх спільної життєдіяльності, спрямованої на відтворення умов для існування та задоволення життєвих потреб. Цілісність суспільства утримується завдяки дії звичаїв, традицій, законів тощо.

Сучасне суспільство не може існувати без складних соціальних зв'язків і взаємодій. Відносна сталість соціальних відношень у суспільстві (яка є такою ж необхідною для життєздатності системи, як і відносна мінливість) забезпечують соціальні інститути.

Термін «соціальний інститут» першим запропонував Г. Спенсер, який вважав, що будь-який соціальний інститут складається як стала структура соціальних дій.

Згідно зі Г. Спенсером, вивчення соціальних інститутів є вивченням будови і розвитку суспільства, аналіз виникнення, росту, змін, зломів, отже воно і складає сутність соціології, як науки.

Торстейн Веблен (1857-1929) визначив *соціальний інститут* як сукупність суспільних традицій, втілення певних звичок, способу мислення та способу життя, які передаються з покоління у покоління і змінюються в залежності від обставин, служать знаряддям пристосування до них.

В сучасній західній соціології у цілому поняття «соціальний інститут», зазвичай, означає стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок, регулюючих різні сфери людської діяльності – таких, що організують їх систему ролей і статусів.

Олена Якуба визначала *соціальний інститут* як стійку, таку що склалася історично, форму організованої спільної життєдіяльності людей, існування якої диктується необхідністю задоволення соціальних, економічних, політичних, культурних та інших потреб індивіда та суспільства чи його окремої частини, тієї чи іншої соціальної групи.

Умовою появи, існування й розвитку того чи іншого соціального інституту є певна соціальна (суспільна) потреба, задоволення якої є необхідним для функціонування всього суспільства.

Соціальна (суспільна) потреба - необхідність у чомусь для підтримання життєдіяльності людини, соціальної групи чи суспільства загалом, внутрішня спонукальна сила активності.

Спонукальні сили діяльності соціальних груп, мас людей, спираючись на які суспільство може вдаватися до необхідних управлінських впливів на цю діяльність, являють собою інтереси.

Соціальний (суспільний) інтерес спрямований на соціальні інститути, установи, норми взаємовідносин у суспільстві, від яких залежить розподіл предметів, цінностей і благ, що забезпечують задоволення потреб. Соціальні інтереси лежать в основі будь-яких форм боротьби й співробітництва між людьми.

Поступовий розвиток інтересу веде до появи у соціального суб'єкта мети у відношенні конкретних соціальних об'єктів. Момент появи мети означає

усвідомлення соціальним суб'єктом ситуації і його можливості надалі розвивати свою активність і готовність до здійснення соціальної дії.

Соціальна дія – акт (вчинок), до якого вдається суб'єкт з метою забезпечення в певній соціальній ситуації необхідних змін, а також для задоволення власних потреб чи реалізації поставлених цілей. Соціальні дії являють собою ланки ланцюга, який має назву: соціальна взаємодія.

Соціальна взаємодія – центральне поняття деяких соціологічних теорій, в основі якого – уявлення про те, що соціальний діяч, індивід, соціальна група, організація або суспільство завжди перебувають у фізичному чи мисленому оточенні інших соціальних діячів, індивідів, соціальних спільнот і поведуться відповідно до цієї соціальної ситуації.

Виділяють 5 основних фундаментальних потреб суспільства як соціальної системи (тобто потреб, необхідних для забезпечення процесі (само)відтворення суспільства як системи, його життєздатності):

- 1) відтворення роду (інститут сім'ї);
- 2) розподіл влади, соціальна безпека та соціальний порядок (інститут політики);
- 3) добування засобів існування (інститут економіки);
- 4) передача знань, соціалізація покоління, підготовка кадрів (інститути освіти і науки);
- 5) вирішення духовних проблем, сенсу життя (інститут релігії).

Як бачимо, задоволення кожної фундаментальної потреби забезпечується відповідним соціальним інститутом (більш детально про діяльність кожного з них – у наступному параграфі).

Суттєві (життєво необхідні потреби соціальних груп (спільнот) можуть бути зрозумілими лише з їх позиціями у соціально-економічній структурі суспільства і тенденціями розвитку останнього. Для своєї життєздатності люди повинні певним чином відтворювати себе, споживати продукти харчування, одяг, знання, використовувати житло та ін. Різні функції праці потребують різних витрат на підготовку працівників, на їх відтворення, тобто різного протягу навчання, різного складу благ та послуг. Соціально-економічна неоднорідність праці приводить і до неоднорідності потреб. Розмір цих потреб залежить від ефективності праці, масштабів, кількісних і якісних характеристик суспільного виробництва, характером виробничих відносин, рівнем культури країни, історичними традиціями.

Необхідність соціальних інститутів зумовлена, насамперед, необхідністю підтримання цілісності суспільства, що забезпечується комунікацією між членами суспільства, виробництвом товарів і послуг, необхідних для життєздатності членів суспільства, розподілом цих товарів і послуг, постійним підновленням членів суспільства як біологічним шляхом, так і за допомогою соціалізації індивідів у межах певної культури; контролем за поведінкою членів суспільства для гарантування виконання соціальних функцій. Усі ці соціальні потреби задовольняються не автоматично, а тільки організованими зусиллями членів суспільства, тобто за допомогою соціальних інститутів.

Соціальні інститути служать не тільки для організації спільної діяльності людей завдяки їх потреб, вони також регулюють використання ресурсів, які має суспільство.

3.2. Базові соціальні інститути

У сучасному суспільстві соціальні інститути класифікують на основі змісту, функцій, які вони виконують.

Виділяють такі соціальні інститути (як великі сфери життєдіяльності, підсистеми суспільства): сім'я; освіта; економіка; політика; наука; релігія; засоби масової інформації та комунікації.

Кожен з цих інститутів відрізняється специфікою структури та функцій. Специфічна функція – це та діяльність інституту, яка спрямована на задоволення конкретної соціальної потреби, завдяки чому цей інститут і з'явився.

Слід підкреслити, що кожен соціальний інститут виконує й низку неспецифічних функцій, тобто таких, які спрямованні на підтримку діяльності інших інститутів та задоволення інших потреб індивідів, груп та суспільства в цілому.

Сім'я – особливий соціальний інститут, який регулює відтворення людини за допомогою особливої системи ролей, норм, організаційних форм.

Поряд з цим, сім'я розглядається і як мала соціальна група, заснована на шлюбі або кровній спорідненості, члени якої пов'язані спільністю господарської діяльності та спільністю побуту, взаємною допомогою та моральною відповідальністю.

Структура сім'ї як соціального інституту представлена набором соціальних статусів: чоловік, дружина, батько, мати, син/дочка, дідусь, бабуся тощо. За кожним з цих статусів закріплені відповідні соціальні ролі, виконання яких є необхідним для збереження сім'ї як соціального інституту.

Слід зазначити, що сучасна сім'я відрізняється рольовою гнучкістю. Наприклад, традиційно саме за жінкою біли закріплені ролі догляду за дітьми, старшими родичами та ведення домашнього побуту, то зараз (у нормальній, сучасній, не зашореній застарілими поглядами) родині, всі ці ролі розподіляються між чоловіком та жінкою (на демократичний і добровільних засадах). Це пов'язано з тим, що сучасні жінки ведуть активну турову діяльність на рівні з чоловіками. Отже, розподілення домашніх обов'язків є необхідною умовою сімейного добробуту і гармонії.

До функцій сучасної сім'ї належать наступні:

1. Репродуктивна – біологічне відтворення та збереження потомства, продовження роду (саме ця функція є специфічною функцією сім'ї, тобто такою, яка повною мірою забезпечується тільки цим соціальним інститутом);
2. Виховна – духовне відтворення населення. Сім'я формує особистість дитини, надає систематичний виховний вплив на кожного члена протягом усього життя (повноцінна виконання цієї функції сім'єю є запорукою успішної соціалізації особистості та її подальшого життєвого благополуччя,

втім, ця функція не є специфічною для сім'ї адже виконується й іншими соціальними інститутами, зокрема, освітою. Більш того, саме інститут освіти здійснює професійне забезпечення цієї функції (діяльність вихователів дитячих садків, педагогічна діяльність як така тощо) та компенсації помилок виховання, припущених сім'єю);

3. Господарсько-побутова – підтримання фізичного стану сім'ї, догляд за старими (також неспецифічна функція);

4. Економічно-матеріальна – підтримка одними членами сім'ї інших: неповнолітніх, для людей похилого віку, непрацездатних (неспецифічна функція);

5. Функція організації дозвілля – підтримка сім'ї як цілісної системи; зміст та форми проведення дозвілля залежать від рівня культури, національних традицій, індивідуальних нахилів та інтересів, віку членів сім'ї, її доходів (неспецифічна функція);

6. Функція соціального контролю – відповідальність членів сім'ї за поведінку її членів у суспільстві, їхню діяльність; орієнтовну основу становлять цінності та елементи культури, визнані у всьому суспільстві або в соціальних групах (неспецифічна функція).

7. Духовно-емоційна функція забезпечує розвиток особистісних якостей членів сім'ї, сприяє їх духовному взаємозбагаченню, здійснює їх психологічний захист, надає емоційну підтримку (неспецифічна функція).

Освіта як соціальний інститут, з одного боку, є сукупністю певних установ, осіб, що забезпечені певними матеріальними засобами і виконують відповідні соціальні функції, а з іншого – це система ідей, правил, норм, стандартів поведінки учасників освітянської діяльності.

Освіта є одним з найдавніших і найважливіших інститутів суспільства.

До структури інституту освіти входять різні організації, які забезпечують, регулюють та впроваджують освітню діяльність на різних рівнях (дошкільної, шкільної, університетської, післядипломної освіти тощо). До таких організацій виносимо: Міністерство освіти і науки України; місцеві органи управління освітою (районні, міські тощо); дитячі садки, школи, коледжі, університети, інститути післядипломної освіти та інші.

Відповідно, структура інституту освіти представлена також і різними статусами: міністр освіти і науки України; курівник департаменту освіти; вихователь, вчитель, (ди)ректор, викладач та багато інших.

Функції освіти як соціального інституту:

1. Навчальна – специфічна функція освіти;
2. Економічна;
3. Виховна;
4. Соціалізаційна;
5. Комунікаційна;
6. Соціального контролю;
7. Соціальної інтеграції та диференціації.

Аналогічним чином можна охарактеризувати й всі інші соціальні інститути.

Так, *інститут економіки* реалізує таку специфічну функцію, як розподілення у суспільстві матеріальних та фінансових ресурсів. До його структури входять організації (Міністерство економіки України, спілки підприємців, корпорації, заводи, фабрики, підприємства та багато інших, в тому числі й ринок праці, як такий), які займаються виробництвом, розподілом і обміном благ, послуг, регулюванням господарської діяльності, організацією праці тощо.

Держава, політичні партії й інші соціально-політичні об'єднання, які входять до структури інституту політики, окрім іншого, регулюють відтворення та зберігання моральних, правових, ідеологічних цінностей.

Інститут політики здійснює таку специфічну функцію, як розподілення влади у суспільства. В його межах регулюється та здійснюється діяльність з одержання, використання, підтримки державної влади. Держава, її органи й установи, партії – організації, які входять до структури інституту політики. Вони забезпечують здійснення публічної влади в суспільстві, служать задоволенню соціальних потреб та інтересів, виконують функції керівництва, управління, організації, соціального контролю.

Інститут політики покликаний підтримувати суспільний і державний лад за допомогою соціальних санкцій, узгоджувати інтереси (особисті, групові, суспільні) й регулювати виникаючі соціальні та політичні конфлікти.

Система основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються державно-правовими (конституційно-правовими) нормами, зветься державним ладом. Державний лад може бути конституційним, якщо мова йде про конституційну державу, тобто державу, яка впливає на суспільний лад правовим шляхом (встановлюючи або санкціонуючи правові норми, забезпечуючи їх реалізацію на основі Конституції та інших легітимних дже-рел права), виконує певні обов'язки перед людиною й суспільством.

Наука – це особливий соціальний інститут, що додає стійкість і визначеність суспільним відносинам і разом з тим прискорює суспільний розвиток. Інституціональний характер діяльності означає, що в сучасну епоху наукова діяльність є цільовою ієрархізованою діяльністю, має складні організаційні форми, спирається на спеціальну матеріальну базу, систему спеціальних методів. До структури інституту науки входять: Міністерство освіти і науки України; Академія наук України; науково-дослідні інститути; відділи науково-дослідної роботи при університетах тощо. Специфічною фікцією науки як соціального інституту є творення, відтворення і трансляція наукового знання.

Інститут релігії задовольняє запити, потреби, пов'язані з розумінням того, що вважається надприродним і священним. До його структури входять церква як така, численні релігійні конфесії й організації тощо.

Засоби масової інформації та комунікації (або мас-медіа чи просто медіа) є відносно новим соціальним інститутом, основна (специфічна)

функція якого полягає у виробництві та поширенні інформації та забезпеченні опосередкованої (спеціальними засобами, зокрема технічними) комунікації між індивідами, соціальними групами, державами тощо. До структури мас-медіа входять різноманітні організації, які займаються виробництвом теле- та радіопродукції (телеканали, радіохвилі тощо), друкованих та Інтернет інформаційних джерел та багато інших.

Важливо підкреслити, що до структури кожного соціального інституту входять і відповідні статуси. Люди, які посідають ті чи інші статуси повинні відповідати певним інституційним вимогам (мати відповідну освіту та досвід), а також зобов'язані виконувати відповідні соціальні ролі, номінально закріплені за їх статусом (як мінімум, належним чином виконувати свої професійні та етичні обов'язки: керувати закладом освіти, викладати/навчати/виховувати тощо). У разі, якщо людина не виконує соціальних ролей, відповідних її статусу, у суспільстві (на рівні кожного соціального інституту) відпрацьовані та легалізовані правила «позбавлення» статусу (звільнення, відсторонення від обов'язків на певний час тощо).

3.3. Загальні принципи функціонування соціальних інститутів

Процес становлення соціального інституту як формування різних типів соціальної практики називається *інституалізацією*.

Передумови інституціоналізації:

- 1) виникнення суспільних потреб у нових типах суспільної практики;
- 2) наявність певних соціально-економічних, політичних, ідеологічних умов;
- 3) розвиток необхідних організаційних структур;
- 4) інтерналізація (засвоєння) індивідами вироблених суспільством і різними соціальними групами норм, цінностей, установок, стереотипів, уявлень тощо.

Завершенням процесу інституціоналізації є інтеграція нового виду соціальної практики в існуючу структуру соціальних відносин.

Кожен соціальний інститут має свою структуру. Структура – сукупність складових частин цілого (компонентів, елементів тощо), що є взаємопов'язаними та взаємозалежними.

Ян Щепанський виділив такі елементи соціальних інститутів.

- мета та сфера діяльності соціального інституту;
- функції;
- установи, що виконують функції цього інституту, та засоби ними застосовувані;
- соціальні статуси та ролі;
- санкції (зокрема, за невиконання або недостатнє виконання соціальних ролей, відповідних тому чи іншому статусу).

Ознаки соціальних інститутів:

- наявність зразків поведінки, установок (так, наприклад, для інституту освіти властиве прагнення отримання знань);

- наявність певної культури, символів (так, для сім'ї – це обручки, шлюбний ритуал; для держави-герб, прапор, гімн; для релігії – ікона, хрест тощо);

- наявність усних та письмових кодексів поведінки (так, для держави – це, наприклад, конституція; для бізнесу – ліцензії, договори; для сім'ї – шлюбний контракт тощо);

- наявність спеціальних установ та організацій, через діяльність яких реалізуються функції соціальних інститутів;

- наявність кадрів, які виконують діяльність у цих організаціях і установах на фаховому рівні, а також наявність системи підготовки таких кадрів;

- наявність певної ідеології (для сім'ї – це порозуміння, повага, кохання; для бізнесу – свобода торгівлі, підприємництва; для релігії – православ'я, іслам тощо);

- утилітарні культурні риси (так, для релігії – культові будинки; для освіти – класи, спортзали, бібліотеки; для сім'ї – будинок, меблі тощо)

Загальна характеристика соціальних інститутів. Відповідно до теорії структуризації Е. Гідденса, всі соціальні інститути:

а) безсуб'єктні;

б) мають певні ресурси (наприклад, система освіти як соціальний інститут вимагає чимало матеріальних та людських засобів);

в) диктують певні норми, правила використання та накопичення інституційних ресурсів.

Функції соціальних інститутів – це діяльність, спрямована на задоволення фундаментальних потреб суспільства як соціальної системи. Як вже зазначалося, кожен соціальний інститут виконує свою специфічну функцію, спрямовану на реалізацію конкретної фундаментальної потреби. Втім, кожен інститут виконує й низку інших (неспецифічних) функцій. Маються на увазі такі універсальні функції соціальних інститутів, як:

1. Регулятивна – регулювання певних видів суспільних відносин;
2. Закріплення та відтворення суспільних відносин. Кожен інститут має свої норми, правила, які дозволяють стандартизувати поведінку людей. Усе це робить суспільство стійкішим;
3. Інтегративна – згуртування, взаємозв'язок членів суспільства;
4. Транслююча – можливість передачі досвіду, знань новим людям, які прийшли в ту чи іншу структуру;
5. Соціалізаційна – засвоєння індивідумом і правил поведінки у суспільстві, способів діяльності;
6. Комунікативна – передача інформації як усередині інституту, і між соціальними інститутами внаслідок взаємодії членів суспільства.

Слід також зазначити, що існують формальні та неформальні соціальні інститути.

Формальні інститути – у яких діяльність регулюється у межах чинного законодавства (всі базові соціальні інститути: сім'я, освіта, економіка, політика, наука, релігія, ЗМІ є формальними).

Неформальні інститути – це такі, у яких функції, засоби та методи діяльності не встановлені формальними правилами (тобто чітко не визначені та не закріплені у спеціальних законодавчих та інших нормативних актах). Яскравим прикладом неформальних соціальних інститутів є дружба та система родинних зв'язків (не сімейних, а саме родинних, адже багато хто з родичів не є частиною конкретної сім'ї)

Неформальні інститути так само, як і формальні, виконують управлінські та контрольні функції у найширшому соціальному спектрі, оскільки є результатом колективної творчості, самодіяльності та волевиявлення громадян (об'єднання за інтересами, різні дозволя та ін.). Соціальний контроль у таких інститутах здійснюється на основі неформальних санкцій, тобто за допомогою норм, зафіксованих у громадській думці, традиціях, звичаях. Подібні санкції (громадська думка, звичаї, традиції) часто бувають ефективнішим засобом контролю за поведінкою людей, ніж норми права чи інші формальні санкції. Іноді люди воліють покарання з боку представників влади чи офіційного керівництва, ніж негласне засудження друзів, колег по роботі, рідних та близьких.